

Izvorni znanstveni rad
UDK 725.7 (091)(497.5 Varaždinske Toplice)¹⁹
Primljeno 2019-10-15/2021-12-27
Prihvaćeno za tisak 2021-12-28

PRILOG POVIJESTI KUPALIŠTA VARAŽDINSKE TOPLICE OD 1924. DO 1929. GODINE

Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

Sažetak

Prema izvorima kojima raspolažemo, u kupalištu Varaždinske Toplice nakon Prvog svjetskog rata u novoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca dolazi do značajnih promjena s obzirom na liječenje, zbrinjavanje invalida i članova njihovih obitelji, zbog čega se događa niz reformi u funkcioniranju Saveza kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija. Osjeća se sve veći pritisak različitih državnih institucija na ovo kupalište da se precizno i redovito vodi dokumentacija i ažuriraju statistički podaci vezani uz djelovanje kupališta, smještaj ratnih invalida i članova njihovih obitelji te uvažavanje njihovih prava. Dokumenti potvrđuju da većina invalida nije poštivala pravila vezana uz smještaj u ovom kupalištu pa je često dolazilo do problema. Vrijeme je to poslije Prvog svjetskog rata, kad se još uvijek osjeća nedostatak nekih prehrambenih artikala, ali i osiromašenost Topličana.

Posebnu zanimljivost u radu predstavlja istraživanje bogate arhive zagrebačkog Kaptola, koju čuva Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, a ovom se prilikom prvi put objavljuje, s ciljem da se učine dostupnim upravno-pravni postupci koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme Velikog rata i nakon njega. Suočeni smo s činjenicom da su postupci dokazivanja prava bili dugotrajni te se do pozitivnog ili negativnog rješenja na pravo uživanja invalidske potpore dolazilo nakon višegodišnjih neizvjesnosti. U tim dugim upravno-pravnim postupcima bilo je primjera da su nakon desetak godina neki nasljednici invalidskih prava preminuli, dok su drugi postupke izgubili.

Ključne riječi: kupalište Varaždinske Toplice u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca; ratni invalidi; djelovanje kaptolskog lječilišta; liječenje invalida, upravno-pravni postupci u ostvarivanju invalidskog prava (vojna mirovina)

Uvod

U ovom se radu prvi put prezentira bogata arhiva Zagrebačkog kaptola, koja se čuva u Zavičajnom muzeju Varaždinske Toplice, a odnosi se na neobjavljenu povijesnu građu vezanu uz poznato kupalište i lječilište Varaždinske Toplice u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U radu se kronološkim redom donosi arhivska građa sačuvanih dokumenata kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice, koja obuhvaća period od 1924. do 1929. godine. Svi prezentirani podatci objavljuju se prvi put, s ciljem ilustriranja povijesnih okolnosti funkcioniranja topličkog kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice u naznačenom periodu. S obzirom na to da je dio arhivske građe spomenutog arhiva Muzeja autorica teksta objavila u znanstvenoistraživačkom projektu u 2014. godini pod naslovom *Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslijeratno razdoblje*, ovaj rad nastavak je započetog istraživanja bogatog arhiva Zagrebačkog kaptola i dokumenata koji sadrže razne podatke kaptolskog vlastelinstva i kupališnog lječilišta Varaždinske Toplice.¹ Potrebno je napomenuti, kako je vrijednu građu uspio sačuvati i spasiti osnivač Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice Josip Čabrian. Spomenuti arhiv Zagrebačkog kaptola sastoji se od ukupno 187 fascikala i pojedinačnih rukopisnih knjiga, a arhivska građa obuhvaća vremenski period od 1667. - 1937. godine i danas predstavlja vrlo važan izvor povijesne građe za kupalište i lječilište Varaždinske Toplice.

Organizacijski problemi: odnos/usklađivanje prakse i legislative

U jednom od dopisa Saveza kupališta Kraljevine SHS naslovljenog na ravnatelja Lječilišta i kupališta u Varaždinskim Toplicama dr. Lovru Radičevića (8. kolovoza 1928.), vidljivo je da se broj invalida s 33 povećava na 126. Prema tome, Lječilište bi za takav broj trebalo rezervirati triput više soba nego ranije. Moguće je da konkretno stanje nije bilo zabrinjavajuće koliko se čini jer je, kao što dokumenti pokazuju, od spomenutog broja upućenih na liječenje stiglo je 11 invalida. Bilo bi zanimljivo znati kakvo je bilo stanje u Savezu kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija voda Kraljevine SHS s obzirom na takav odaziv, no iz dostupne arhive vidljivo je da spomenute ustanove ne ažuriraju redovito svoju statistiku.² Da je ažurnost i uvid u stanje stvari problem potvrđuje

¹ Spomenka Vlahović, *Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na poslijeratno razdoblje* u: Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanim u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014., Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918., Zagreb - Varaždin., u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, str. 125-158.

² Zanimljivo bi bilo u daljnjim istraživanjima utvrditi kakav je bio odnos vlasti prema ostalim kupalištima koja nisu bila pod izravnom jurisdikcijom Katoličke crkve, op.a.

i činjenica da Inspektorat Ministarstva narodnog zdravlja u Zagrebu od uprave kupališta u Varaždinskim Toplicama višekratno zahtijeva dostavu statističkih podataka o broju posjetitelja za kalendarske godine 1921., 1922. i 1923., a naročito za sezonu 1924.

I Društvo za promet stranaca u Zagrebu – Glavno zastupstvo „Putnik“ a. d. za saobraćaj putnika, turista u Kraljevini SHS u Beogradu – nakon što je zagu bilo statističke podatke o posjeti gostiju ovom kupalištu, koje je dostavio gosp. kanonik dr. Radičević, ponovno traži da se prikaže broj posjetitelja u sezoni 1924. godine.³

U odgovoru ravnatelja kupališta u Toplicama čitamo: „... *Da je ovo kupalište imalo posjetitelja godine: 1921. ... 11350*

1922. ... 15281

1923. ... 10549 posjetitelja.“⁴

Ministarstvo Narodnog zdravlja Kraljevine SHS – Administrativno odjeljenje, vrlo hitno traži od kupališnog ravnateljstva u Varaždinskim Toplicama odgovore na tri pitanja:

1. *Po čijem su odobrenju lekari vršili praksu u Varaždinskim Toplicama*
2. *Da li su pomenuti lekari podneli lekarske izvještaje za banjisku sezonu u 1924-toj godini*
3. *Da li je kupališnom ravnateljstvu poznato, da je za lekarsku praksu u banjama potrebno odobrenje Ministarstva na osnovu T. broj 114 Zakona o taksama, Beograd 20/2 1924. Po naredbi Narodnog zdravlja, načelnik*

[nečitko].⁵

U odgovoru ravnateljstva kupališta/lječilišta Varaždinske Toplice čitamo:

1. dr. Josip Lochert imenovan je i postavljen kupališnim lječnikom po vlasniku kupališta Prvostolnom kaptolu zagrebačkom u Zagrebu, te se isti nalazi lekarom u ovoj banji preko 10 godina

2. Da li je pomenuti lekar podnesao izvještaj za banjisku sezonu 1924. godinu, to je ovom ravnateljstvu nepoznato

3. Isto je ovom ravnateljstvu nepoznato, da li je za lekarsku praksu u banjama potrebno odobrenje Ministarstva na osnovu T. br. 114. Zakona o taksama, jer ono nije dobilo nikakove naredbe u tom pogledu, a niti je naslov do sada tražio da se

³ Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, Arhiva Zagrebačkog kaptola, dokument 24. 10. 1924. U ostalim bilješkama u radu koristit će se za Zavičajni muzej Varaždinske Toplice oznaka ZMVT, a za izvor Arhiva Zagrebačkog kaptola oznaka AZK, op.a.

⁴ ZMVT, AZK, dokument XXXVIII-145.

⁵ Isto, AZK, dokument CXXXIX-27.

kakovo izvješće glede odobrenja podnese. Glede lekara Davida Weissa ne može ovo ravnateljstvo ništa izvijestiti budući on nije kupališni liječnik, već općinski koji je po općinskom odabiru imenovan liječnikom za općinu Varaždinske Toplice, koji samo preko zime vrši lekarsku praksu u banji.

Varaždinske Toplice 27/2 1925.

[potpis nečitak].⁶

Nakon toga slijede i Izvješća Ministarstvu narodnog zdravlja Kraljevine SHS – Administrativno odjeljenje u Beogradu, kao i Inspektoratu Ministarstva narodnog zdravlja u Zagrebu, koji traže popise banjanskih i svih privatnih liječnika. U odgovoru ravnatelja kupališta u Varaždinskim Toplicama stoji: ... *da ono imade svoga kupališnog lekara dr. Josipa Locherta, koji vrši ljekarsku praksu u kupalištu, osim njega za mjesto Varaždinske Toplice i okolice ljekarsku službu obavlja općinski liječnik dr. David Weiss, koji je ujedno i ljekar okružne blagajne Varaždinske, a po potrebi obavlja istu i u samom kupalištu ...*⁷

Doktor Josip Lochert, liječnik u kupalištu Varaždinske Toplice (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, foto-dokumentacija povijesne zbirke)

Dopisom velikog župana osječke oblasti od 26. ožujka t. g. i naredbom Ministarstva socijalne politike – invalidsko odobrenje od 29. srpnja 1926., moli se konačno definiranje instance koja ima pravo raspoređivati invalide u ovo kupalište te odluka odnosi li se to i na njihove porodice. U priloženom propisu stoji jasno da će invalide upućivati Ministarstvo socijalne politike, dok u praksi to čine veliki župani zagrebačke, osječke, ljubljanske oblasti i dr. Kako ne bi došlo do nepotrebnog spora, moli se ravnateljstvo da se pitanje konačno razriješi. U poduljem, vrlo temeljito sročenom, odgovoru Savezu kupališta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Zagreb, naslovljenom na dr. Lovru Radičevića, skreće se pozornost na slijedeće: *Praksa je pokazala da Invalidski zakon ne izvršava očekivanu humanu zadaću. Specijalna su kupališta tim Zakonom silno oštećena, a osim toga može*

⁶ Isto, AZK, dokument br. 12.738 i br. 15207.

⁷ ZMVT, AZK, dokument br. 2478/1925.

se dogoditi da primjenjivanje tog Zakona ide na štetu ostalim bolesnicima koji nisu invalidi, a traže pomoć u ljekovitim kupalištima. Prema Invalidskom zakonu vlasnici kupališta trebaju u glavnoj sezoni primiti na stan i kupanje 5 % invalida (taj postotak uzima se od broja prošlogodišnjih posjetitelja). U Kupalištu Varaždinske Toplice taj bi postotak bio 68, što znači, da bi u glavnoj sezoni tj. od 15. lipnja do 31. kolovoza lječilište primalo 68 invalida. Nigdje nije regulirano kako ti invalidi mogu doći u kupalište, kada i u koje vrijeme. Još bi u tom slučaju za njih trebalo biti uvijek rezervirano 15 do 20 soba, kako bi se isti u slučaju dolaska ukonačili.⁸ Suprotno tome, ove bi sobe trebale ostati prazne, pa se može zaključiti kako se mnogo očekivalo od Invalidskog zakona, tj. da će se njime uvesti red i disciplina u provođenje planiranih dolazaka i odlazaka invalida na liječenje, a svjedoci smo neodgovornog i nekorektnog odnosa prema odgovornima u lječilištima i kupalištima. Prema dokumentu od 8. kolovoza 1928. godine u ovo su kupalište upućena 33 invalida, a stvarno ih je došlo samo troje (jedan pukovnik i dvije žene invalida). Ovaj primjer ukazuje zapravo na to da se kupalištu nanosi materijalna šteta jer bi se zbog čuvanja rezervacija soba za invalide odbijali brojni drugi gosti koji nisu bili invalidi, a potrebna im je pomoć u liječenju. Iz navedenih razloga vidljivo je da spomenuti Zakon nije u praksi postigao ono što je trebalo postići, već je došlo do opterećenja ionako skućenog kapaciteta kupališta. Da se problem riješi, trebalo je odrediti točno vrijeme dolaska invalida i trajanja njihova liječenja. Od kupališta se ne može zahtijevati da, pored velikog invalidskog poreza, drže rezervirano 15 do 20 soba za eventualno nove (?) invalide, kojih, kako se vidi u naznačenom slučaju, nije bilo (osim troje).⁹ Među brojnim dopisima naslovljenim na Ravnateljstvo kupališta u Varaždinskim Toplicama od 18. kolovoza 1927. nalaze se i obavijesti o povlasticama u lječilištima. Naime, aktualne povlastice za posjetioce Primorja i ljekovitih kupališta uz plaćanje iznose 50 % od normalnih voznih cijena, vrijede, prema najnovijem rješenju Generalne direkcije državnih željeznica, za posjetioce ljekovitih kupališta, bez obzira na njihovo imovinsko stanje. Spomenutom odlukom povlastice obuhvaćaju i posjetioce koji se već nalaze u njima. Posjetioci koji su pri dolasku u lječilište predali svoje karte te nisu imali pravo na povlasticu, *kupit će kartu u pola cene do prvobitne stanice, ako potvrdom banjske uprave dokažu da su proboravili u banji najmanje 14 dana.*¹⁰ U vezi s tim nalazimo u kaptolskoj kancelariji kupališta Varaždinske Toplice zapisnik sa sjednice Prvostolnog Kaptola zagrebačkog od 24. studenog 1928., kojim se naknadno predlaže uvjerenje Ministarstva socijalne politike Luki Habijancu, ratnom inva-

⁸ Isto, 1928.

⁹ Više podataka o socijalnim pitanjima vezanim uz ratne invalide vidi u časopisu „Vojni invalid“, br. 3., God I., Pučka tiskara, Šibenik, 1922., op. a.

¹⁰ ZMVT, Arhiva Zagrebačkog kaptola, dokument CXLII-116/1927.

lidu, potporučniku u mirovini iz Zagreba, za besplatno liječenje u Varaždinskim Toplicama, kao i povrat uplaćenog iznosa za stan, rasvjetu i lječilišnu pristojbu u iznosu od 320 din, što je i učinjeno putem pošte 5. prosinca 1928.¹¹

Izbor arhivske dokumentacije iz arhive povijesnog gradiva Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice koja se odnosi na upravno-pravne postupke koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme Velikog rata i nakon njega

Posebnu grupu dokumenata Arhiva Zagrebačkog kaptola čine oni vezani uz dokazivanje prava koja se odnose na status ratnih invalida, udovica i siročadi, a koji se zbog duljine trajanja pojedinih procesa protežu na nekoliko godina od vremena rata pa sve u razdoblje Kraljevine SHS. Posebno treba naglasiti da se radi o brojnim tragičnim slučajevima gdje se zahtjevi, traženja i dokazivanja ažuriraju pred brojnim službenim institucijama (općine, Udruženja ratnih invalida Kraljevine SHS oblastni odbor Zagreb, Kraljevski porezni ured, Župni uredi – Matice rođenih i umrlih, liječničkih svjedodžaba, Invalidski sud za Savsku oblast u Zagrebu/Beogradu, Kr. povjereništvo za socijalnu skrb, odsjek V. Zagreb) i tek se nakon te podulje procedure donosi rješenje (pozitivno ili negativno) na pravo prijema invalidske potpore, a u skladu s § 107. Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine. Iz velike količine pregledane muzejske arhive izdvaja se kao primjer nekoliko karakterističnih slučajeva.

Iz arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice izdvaja se zanimljiv slučaj Ane Jurak, žene Franje Juraka iz Desinića, Pregrada, majke troje djece – Hildegarde, Ane i Eleonore – u kojem se rukopisu naslovljenom na Ministarstvo socijalne politike Kraljevine SHS u Beogradu (pisanom njemačkim jezikom) moli potpora za uzdržavanje od 1. prosinca 1918. do 12. rujna 1920. Naime, njezin muž Franjo Jurak našao se od 1915. godine u zarobljeništvu, tako da zapravo dugo nije znala je li u ratu stradao i kako.

Iz zarobljeništa se vratio u rujnu 1920. godine. ...*Ovom zgodom umoljava se naslov za iznimno rješenje predmeta tičućeg se doznake invalidske potpore Ani Jurak koja istoj pripada počevši od 1. studenog 1918. do konca rujna 1920. tj. do povratka njezinog muža iz zarobljeništa. ... Izvještaj koji je uslijedio na tamošnje naređenje od 22. srpnja 1922. br. 8411/VI ustvari invalidskih potpora za naše državljane koji borave u inostranstvu čast nam je ovom odelenju naslov zamoliti za izdanje shodne upute, kako će se dotičnim strankama pripadajuće pristojbe/penzije i dodatci doznačavati odn. isplaćivati s obzirom na okolnosti što dotični borave u inostranstvu... Primjećuje se da rješenje ove stvari požuruje naše Poslanstvo iz Beča dopisom od 14. rujna 1922. br. 909P. Te preporučuje Anu Jurak za najhitniju doznaku*

¹¹ Isto, AZK, dokument CXL II-74/1928.

neisplaćenih ostataka pripomoći jer se rečena nalazi u velikoj bijedi radi siromaštva.

U Zagrebu, dne 25. listopada 1922.

Za pokrajinskog namjesnika:

Kr. odsječni savjetnik:

[potpis nečitak].¹²

Kraljevina SHS Ministarstvo socijalne politike br. 43211 od 25. svibnja 1925. godine Beograd

Delegaciji Ministarstva financija Zagreb

Rješenjem zagrebačke Specijalne invalidske komisije od 15. travnja 1924. Br. 18697 kao na Zakonu osnovana osnažena je odluka Pokrajinske uprave (odelenja socijalne politike) u Zagrebu od 25. rujna 1922. godine Br.80816, kojom se dosudjenja invalidska potpora (penzija) ranjeničkog dohotka Ani, ženi Franje Juraka i djeci Hildegardi i Ani (Elonora više nema pravo jer je navršila 14 godina) stoga neka Delegacija u smislu članka 35. Zakona o dvanaestinama od 30. lipnja ove godine i članka 6. Pravilnika za izvršenje rješenja Ministarskog Saveta Br. 38652 od 13. travnja ove godine isplaćuje u buduće imenovanoj porodici invalidsku potporu.

Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju Odjeljenje socijalne politike Kr. SHS Ministarstvo socijalne politike br. 43211 od 25. svibnja 1925. godine, Beograd

Iz uvjerenja

Zagrebačke Specijalne invalidske komisije rješenjem svojim Br. 18697 od 15. travnja 1924. godine, a na osnovi članka 144. Finanz. Zakona od 31. ožujka za 1924. /1925. od 30. lipnja 1923. godine osnažila je rješenje Pokrajinske uprave Odelenja za socijalnu politiku u Zagrebu Br. 80816 od 25. listopada 1922. godine kojim je dosudjena invalidska potpora Ani, ženi Franje Juraka i deci Hildegardi i Ani koje žive u Desiniću, srez Pregrada, okrug Varaždin. Iz uvjerenja doznajemo da Franjo Jurak živi u Beču XIII Dreihausenstr. No. 14., Tür 6. Ovo uvjerenje izdaje se imenovanoj porodici kao legitimacija za primanje invalidske potpore (muž umro ili se još nije vratio kući nakon zarobljenštva možda se nalazi na liječenju).¹³

Uvjerenje je potpisao ministar socijalne politike, a za načelnika Odelenja invalida inspektor (nečitko).

Na temelju prikupljenih podataka može se pretpostaviti da se Franjo Jurak nakon višegodišnjeg zarobljenštva nalazi na liječenju u Beču, gdje je vjerojatno ostao živjeti.

Drugi je odabrani primjer udovice Verone Antonić iz Vinagore, općina Desinić, srez Pregrada, koja se obraća za pomoć Invalidskom sudu Savske

¹² Isto, AZK, br. 80.816/1922., V. 44815.

¹³ Isto, AZK, br. 43211., 1925.

Divizijske oblasti zbog obustave invalidske potpore, koju je dobivala po mužu Josipu Antoniću iz Vinagore. Njen je muž 1914. otišao na ratište, a kući se vratio 1918. kao ratni invalid. Invalidsku potporu dobivao je sve do dana svoje smrti pod konac godine 1919. Od tog vremena pa do 1922. Verona je invalidninu dobivala kao zakonita supruga i ne zna zašto je te godine (1922.) ukinuta. *Ja sam ratna udovica i prema tome ostala sam bez hranioca pošto je moj suprug preminuo od posljedica zadobivenih u svjetskom ratu u vršenju svojih vojničkih dužnosti, pa prema tome držim da mi tim više mjesto njega pripada državna pomoć. Ta pomoć mi je potrebna s obzirom na današnje teško ekonomsko i financijsko stanje, koje se naročito osjeća u velikoj mjeri kod nas ratnih udovica, koje smo ostale bez našeg hranioca.*¹⁴ Očito je gđi Veroni Antonić dobro poznata situacija u kojoj se nalaze ratne udovice. Izgleda da je u krapinskom kraju veći broj žena koje dobivaju redovnu državnu pomoć pa smatra kako je nepravедno što ona takvu ne dobiva i pretpostavlja da je to zbog toga što se nije pravodobno prijavila sudu ili vlasti za ostvarenje takve pomoći.¹⁵

Kao što sama priznaje, ... *mora se imati pred očima, da sam udovica seljačkog staleža, pa nisam mogla znati za svaku uredbu i zakon, koji se tiču invalida, pa stoga podnosim ovu prijavu na koju molim da se preduzme ponovno sudjenje pa da mi se nakon provedenog propisanog postupka doznači zakonom pripadajuća invalidnina.*¹⁶

Iz arhive je vidljivo da se kod referentnog suda ne mogu naći nikakvi spisi vezani uz konkretni slučaj pa će stoga stranka biti saslušana radi ažuriranja podataka: provjereno je je li se prijavila do 17. svibnja 1923. godine te kome je uputila molbu. Na osnovi akata Pokrajinske uprave, Odeljenja socijalne politike, datiranih na 3. rujna 1937., može se zaključiti da je vođen dosta dugotrajan postupak, a u sastavu tih akata nalazi se i veći broj sličnih predmeta u kojima uglavnom ratni invalidi traže zaostale potpore (npr. Josip Novak, 7. prosinca 1922., Varaždin, Kr. poreznom uredu). Među ostalima podacima ovdje se nalaze invalidski listovi, rješenja, mišljenja, odluke komisije za preglede invalida, mišljenja o sposobnosti i ostali dokumenti.¹⁷

Zanimljiv prilog nalazimo u Zlataru – Komanda vojnog okruga Varaždin: radi se o 100 % ratnom vojnom invalidu Alojzu (Vjekoslavu) Katiću iz Martinaca, koji je 1923. godine podnio molbu Ministarstvu socijalne politike, a koju je Komanda rješenjem 31. listopada 1928. vratila Poglavarstvu sreza Zlatar s napomenom ...

¹⁴ Isto, 1925.

¹⁵ Isto, AZK, spis Invalidskog suda Savske Divizijske Oblasti za Veronu Antonić ur. broj. 1393-36, 3019.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, AZK br. ur. zapis. 98.913 - savezni brojevi: 26709-V-19184/22.

da molilac priloži izvršno, sudsko rješenje, o prevodjenju na novi Invalidski zakon, koje molitelj do danas ovoj upravi predao nije, usled čega je po njegovoj molbi (22. 10 1928.) cio akt pohranjen u opštinskoj arhivi. Prije ove molbe nije dao nikakove molbe.

Zaključeno u Zlataru 27. lipnja 1934.

Na daljnje uredovanje Invalidskom sudu Zagreb.¹⁸

Iz daljnjeg postupka vidljivo je da je molba upućena Invalidskom sudu Savske divizijske oblasti Zagreb. Imenovani nije se do danas javljao kao ratni invalid ovoj Komandi stoga po novom Invalidskom zakonu nije ni pregledan. ... S molbom na nadležnost.

U potpisu:

Komandant pukovnik

(nečitko)

U spisu Kraljevine Jugoslavije – Invalidski sud Savske divizijske oblasti Zagreb donosi rješenje „odbija se“ jer se nije javljao do 17. svibnja 1923.

Zagreb, 13. kolovoza 1934.¹⁹

Dana 13. kolovoza 1934. godine u Invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast riješeno je po traženju invalidnine ratnog invalida Katić Alojza (Vjekoslava) iz Zlatara, Martinci, slijedeće: Razlozi suda: Sud je ocijenio podnete dokaze, pa je našao da molilac ne ispunjava uslove predviđene §§1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110 i 112 Invalidskog zakona jer se iz spisa vidi, da se molilac nije prijavio na invalidninu prije 17. svibnja 1923. god. kako to predviđja čl. 20. tač. III. Zakona o privremenoj pomoći invalidima od 28. prosinca 1921., jer je njegova prijava predmeta tek 1934. godine dakle ne blago vremeo te neispunjava uslove iz §106 Invalidskog zakona od 4. srpnja 1929. godine, te se od ovoga traženja kao neumesnog i nedokazanog ima odbiti. Sa izloženog, a na osnovu §107. Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine Rješava: Da se Katić Alojz iz Zlatara srez Zlatar od svog traženja da mu se prizna pravo na prijem invalidnine po §107 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. god. kao neumesnog i nedokazanog odbije. U roku od 15 dana od dana prijema ovog rešenja molilac ima pravo žalbe Višem invalidskom sudu u Beogradu preko ovog suda. Rešeno u Invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast dana 13. kolovoza 1934. godine br. 320/34.²⁰

U nedostatku odgovora Alojza Katića (100 % ratnog vojnog invalida nespособnog za bilo kakav rad i privređivanje) na izrečeno rješenje, nije poznato je li se žalio Višem invalidskom sudu u Beogradu.

¹⁸ Isto, AZK, dokument 4911 od 271/6/1934.

¹⁹ Isto, AZK, dokument 320/34.

²⁰ Isto, AZK, dokumenti za 1934. godinu.

Među brojnim dokumentima izdvaja se zanimljiv primjer udovice Bare Svetec iz Bedenca, općina Ivanec, koja vodi postupak za dodjelu vojne mirovine iza supruga u ratu nestalog (zarobljenog ili poginulog) Antuna Sveteca, pješaka 16. pješačke pukovnije. Majka je dvoje malodobne djece, sina Andre, rođenog 29. studenog 1911., i kćeri Magde, rođene 7. lipnja 1912. Nakon prikupljenih brojnih dokumenata iz Uvjerenja Kr. poreznog ureda u Varaždinu od 19. siječnja 1926., vidljivo je da ratna udova Bara Svetec uživa vojnu mirovinu i da joj pripadajuća prava nisu obustavljena.²¹ Kr. povjerenstvo za socijalnu skrb, Odsjek V. Zagreb, 1921. u dopisu Kr. poreznom uredu Varaždin (prijepis) piše: *Na teret vrh. drž. uprave, glavna IX., a red. izd. budžeta za god. 1920./1921. za udovu Baru Svetec iz Bedenca kbr. 2. općina Ivanec, iza u ratu nestalog Antuna Svetec doznajuju se opskrbna beriva za vrijeme udovničkog stanja, počevši od 1. studenog 1918. kod naslova na isplatu...*

Od ostalih prinosa vidljivo je da: *uzgoni prinos pripada za mušku djecu do navršene 16. godine, a za žensku djecu do navršene 14. godine života ili do ranije opskrbe. Na osnovu Uredbe od 14. veljače 1920. čl. 14., te odobrenja Gosp. Ministarstva za socijalnu politiku od 28. listopada 1920. I. br. 13325. doznajuju se dodatak opskrbnim berivima u mjesečnom iznosu od 40 K. i to za vrijeme od 1. veljače 1920. do 31. siječnja 1921. Ovaj dodatak u ovom slučaju za udovu s dvoje maloljetne djece pripada mjesečno 40 K. (sve do navršene 16. godine života). Na osnovu uredbe od 25. ožujka 1921. br. 8679 čl. 2. doznajuju se dodatak opskrbnim berivima u mjesečnom iznosu od 160 K. počevši od 1. travnja 1921. privremeno (a za svako daljnje muško ili ženko dijete 32 K. mjesečno do navršene 16. godine života). Ovaj posljednji dodatak pripada udovi i siročadi ako ne plaćaju neposrednog poreza više od 200 K. godišnje... Svaka nastala promjena oko opskrbnih beriva i dodataka na skupoću imade naslov u svrhu sprečanja preužitka u obzir uzeti i izvještaj o promjeni ovom Kr. povjereništvu predložiti.*

U potpisu:

Zagreb, dne 17. juna 1921.

Za bana:

*Kraljevski odsječni savjetnik u Zagrebu
[nečitko].²²*

Prema rješenju Suda u Ivancu od 6. veljače 1927. udova Bara Svetec iz Bedenca, sreza Ivanec, ispunjava sve uslove za prijem invalidnine – invalidske potpore po propisima Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine te joj se ima produžiti isplata ove i poslije 1. listopada 1929. godine.

²¹ Isto, AZK, dokument br.206/1926.

²² Isto, AZK, 1921.

Od Kr. kot. kao invalid. Suda u Ivancu 12. rujna 1929. Br. 9957/pr.

Sudija

[nečitko].²³

U ovom slučaju imali smo mogućnost putem dokumenata pratiti slijed događaja vezanih uz dokazivanje prava udove Bare Svetec na invalidninu po suprugu Antunu Svetecu, pa sve do zaključivanja slučaja u cijelosti jer je godine 1936. udova preminula, a djeca više nisu imala pravo na invalidsku potporu.²⁴

Tako, na npr., u općini Mali Bukovec nalazimo arhivu koja se odnosi na ratnog invalida Florijana Ključarića i molbu njegove udovice Grete Ključarić za potporu jer je majka petero djece. Djeca su: Andrija, sin rođen 10. 10. 1900., kći Cecilija, rođena 21. 02. 1902. (udala se u Selnicu 1922.), Ivka, kći rođena 16. 05. 1905., Rok, sin rođen 09. 08. 1907. (teško bolestan) i Marica, kći rođena 17. 03. 1909. Liječnik u Malom Bukovcu izdao je Liječničku svjedodžbu kojom potvrđuje *da je udova Greta (Margareta) Ključarić jako nagluha, imade veliku gušu, teško disanje pa je duševno manje vrijedna i slaba te je za rad i privredu 50 % manje sposobna. Sin Rok Ključarić 15 godina star nije za nikakav posao sposoban. 15. veljače 1923.*²⁵ Poglavarstvo upravne općine u Malom Bukovcu potvrđuje time da udovica ne prima nikakvu državnu ni građansku pomoć, što je vidljivo i iz Zapisnika od 11. siječnja 1923. sastavljenog u Uredu Podružnice udruženja Ratnih invalida Mali Bukovec, Kraljevine SHS oblastni odbor Zagreb, gdje je ratna udova podnijela molbu, zbog teškog materijalnog stanja, a nikakvu pomoć niti potporu nije došla. U međuvremenu iz rješenja Kr. poreznog ureda u Varaždinu od 22. siječnja 1926. vidljivo je da Greta Ključarić prima redovno vojnu mirovinu u ovom Uredu. Međutim, Rješenjem Invalidskog suda za Savsku divizijsku oblast u Zagrebu, a po predmetu traženja invalidske potpore za Gretu Ključarić na temelju podnijete molbe od 17. rujna 1929., Sud donosi negativno rješenje jer ne ispunjava uvjete iz točke II §1 i 4 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1923. godine i po § 32 Invalidskog zakona od 4. kolovoza 1929. godine. U objašnjenju sud je ocijenio podnijete dokaze pa je našao da udova i djeca pokojnog Florijana Ključarića ne ispunjavaju uvjete predviđene spomenutim Zakonom. Naime, moliteljičin muž je umro 23. ožujka 1915. godine kod svoje kuće, kao građansko lice, po otpustu iz vojske, gdje je bio civilni vozač. Ovim rješenjem zamjenjuje se rješenje Kr. kotarskog suda u Ludbregu broj 763 od 25. studenog 1926. godine. U roku od 15 dana od dana primitka ovog rješenja moliteljica je imala pravo žalbe Višem

²³ Isto, AZK, dokument br. 9957, 1929.

²⁴ Isto, AZK, dokument XII. Inv. 6734/1939.

²⁵ Isto, AZK, Iskaz za opskrbu ovlaštenih osoba preostalih iz vojničkih osoba, Franjo Ključarić, 1923.

Invalidskom sudu u Beogradu, preko ovog suda.²⁶ U arhivi nedostaje potvrda da li je Greta Ključarić iskoristila svoje zakonsko pravo tužbe na višu sudsku instancu, međutim na temelju svega iznijetog može se zaključiti da je ovaj postupak trajao od 1923. do 1931. godine, dakle do konačnog rješenja. Činjenica je da je Greta Ključarić na temelju izuzetno teškog financijskog i zdravstvenog stanja kao majka četvero djece dobila vojnu mirovinu od 1926. godine do zaključnog rješenja na temelju donijetog rješenja nižestupanjskog suda.

U bogatoj neobjavljenoj arhivi Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice nalaze se i dalje iznimno vrijedni dokumenti u kojima i dalje pratimo upravno-pravne postupke vladinih ustanova, koji se prije svega odnose na redovite statističke podatke za kalendarske godine, a na koje je kupalište Varaždinske Toplice redovito dostavljalo tražene podatke. Tako npr.: pod 1. *Statistika posjete*:

a) *prolazni gosti - do 30. 10. 1928.*²⁷

b) *stalni gosti za 1928.*

2. *Broj invalida*

a) *Na liječenje je upućeno 160 invalida, od tog broja upućena su 2 od Ministarstva za socijalnu politiku, 108 od zagrebačkog, a 50 od osječkog velikog župana*

b) *Faktično je na liječenje došao 71 invalid, i to 2 je uputilo Ministarstvo za socijalnu politiku, 41 zagrebački veliki župan i 28 osječki veliki župan.*

U glavnoj sezoni na liječenju je bilo 50 invalida, a izvan sezone njih 21.

Jedno od postavljenih pitanja bilo je pitanje koje se odnosilo na literaturu i novine stavljene na raspolaganje kupališnim pacijentima od strane kupališne uprave. Ugodno smo iznenađeni brojem različitih publikacija i tiskovina koje su bile na raspolaganju za čitanje u kupalištu pa tako osim domaćih novina nalazimo i brojne strane novine i časopise: *Jutarnji list, Novosti, Morgenblatt, Marburgerzeitung, Revija, Grazertagespost, Illustriertesbäderlexikon-Wien, Berlin, Zürich, Illustrierte Kurorte Zeitung, Klosterneuburg bei Wien i mađarski Fördök es Gyogyhelek nemzetközi ertesítője Budapest.*

Osim spomenutih upita posebno se inzistiralo na reklami ovog, ali i drugih hrvatskih lječilišta putem prospekata, pa je vidljivo da se u odnosu na prošlu godinu povećao broj gostiju u lječilištu za 200, broj posjetitelja iz Mađarske ostao je isti, dok se povećao broj gostiju iz Njemačke i Austrije.

²⁶ Isto, AZK predmet: „Rešeno u invalidskom sudu za Savsku divizijsku oblast dana 28. studenog 1931., br. 12/62 u Zagrebu“.

²⁷ Isto, AZK, dokument CXLII-198, broj 4980.

Novinski oglas za sumporno lječilište Varaždinske Toplice u časopisu Lječnički vjesnik iz 1922.

<p>Sumporno lječilište Varaždinske toplice, Hrvatska <small>Željezasta, podzemna, tečećvoda i bračjvena postaja.</small> Čitavu godinu otvoreno. Kupališni liječnik čitavu godinu.</p>	<p>Novo lječilišno svratište s električnom rasvjetom. :: Starođavno radioaktivno sumporno kupalište, + 58° C, preporuča se protiv: uloga, reume, Rijasa itd. :: Liječenje pićem (Trinkkurcu) za liječenje kataru ždrijela, grkljana ili bronhija, te za bolesti prsija, želuca i slijepog crijeva. Električna masaža, blatne, ugljične i sumporne kupelji. Prekrasna okolica. Moderni komfort. Novouređjena svratišta. Volna glazba.</p>
---	--

Zdravstvena gimnastika - I. oblasno dozvoljena škola za gimnastiku

Krajem 1929. godine uprava topličkog lječilišta i kupališta primila je pisanu obavijest

I. oblasno dozvoljene škole za gimnastiku pod upravom Guida Bacha- Dragutinovića iz Zagreba, koja daje lječilištu ponudu za uvođenje tečajeva zdravstvene gimnastike, što su sva moderna lječilišta (Kurort), hoteli pa i pansioni diljem Europe uveli kao čak obaveznu aktivnost... *jer moderan čovjek, koji je naučen na svoju dnevnu gimnastiku, kao na čišćenje zubi, hoće za vrijeme dopusta tim više da njeguje svoje tijelo.*²⁸

Ova škola djeluje od 1927. godine i prva je te vrste u Jugoslaviji. Njezin se rad zasniva na najnovijim iskustvima znanosti. Uvrštavanje ponuđenih programa, prema kojima *Kurgosti* imaju dnevno pravo na besplatne zajedničke gimnastičke vježbe, u prospekte lječilišta bila je izvrsna reklama. Predloženo je da se s tečajevima počne sljedeće godine u vrijeme glavne sezone, tj. u srpnju i kolovozu 1930. godine jer je odgovornima ... *više stalo da naše daleko poznate Varaždinske Toplice ostanu vodeće u tom pogledu.*²⁹ U skladu s tim možemo zaključiti da su Varaždinske Toplice prvo lječilište u Hrvatskoj u koje se uvodi ova novina.

*Vaš hotel ne bi trebao nabaviti nikakve aparate, jer se najnovije vježbe prave bez ikakvih aparata, samo bi nam trebalo staviti na raspolaganje jednu salu i jedno zračno mjesto koje je pokriveno tako, da bi se moglo vježbati i kad kiša pada, jednu livadu ili koje drugo podesno mjesto gdje bi se moglo vježbati kada je lijepo vrijeme.*³⁰

Posebno je zanimljivo da svoje usluge pružaju svim slojevima društva, a ne samo bogatima. Jedan tečaj može polaziti 15 osoba kako bi ... *imali pregled nad svima, jer treba promatrati svakoga dali pravilno diše, dali vježbu dobro izvrši itd. U ovom se tečaju ne radi po komandi (zapovijedi) – dakle svi jednako, već svaki polaznik radi istu vježbu ili brže ili polaganije, dakle radi se individualno, što je*

²⁸ Isto, AZK dokument CXLIII -73, Zagreb, dne 18. novembra 1929. ; poslovnica Preradovićeve 2.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

jedan od najglavnijih uspjeha ove metode. Ravnatelj škole Guido Bach-Dragutinović autor je knjižice *I. oblasno dozvoljena škola za gimnastiku*.³¹ Poslovnica se nalazila u Zagrebu, a prijave su se primale dnevno od 8 do 13 te od 15 do 19 sati. Sama knjižica je malog formata, vrlo zanimljivo sročeni tekstova, tada je predstavljala novinu, ali danas se neke metode više ne primjenjuju. Na 32 stranice autor donosi i vrlo vrijedne rezultate do kojih je došao dugogodišnjim istraživanjima. Zanimljiva su poglavlja, npr., *Poslije dnevnih briga - Gimnastika nam pruža vesele i osvježuje tijelo*, ili *Zdravlje je bogatstvo svakog čovjeka* i sl. Dakle, gotovo svi članci donose brojne savjete i iskustvo u očuvanju zdravlja pa se tako na početku veli: *Imademo samo jedno zdravlje, a hiljadu bolesti. Bez zdravlja nema uspjeha*.³²

U svojim istraživanjima Bach je veliku pozornost posvetio i zdravstvenom stanju starije populacije ljudi pa navodi: *Gimnastika imade neprocjenjivu vrijednost i za starije ljude, jer daje zdravu krv, pospješuje kružni tok krvi, veoma olakšava rad srca, štiti od tuberkuloze, priječi i odgadja ovapnjenje žila (arterije), u kratko gimnastika drži tijelo mlado i sviježe*...³³ Zanimljivo je da se autor ove vrijedne knjižice bavi i proučavanjem najnovijih medicinskih istraživanja pa na strani 19. u članku *Veći uspjeh u sportskom radu* donosi zanimljiv prilog o medicinsko-tehničkim pomagalima koje primjenjuju brojna lječilišta diljem Europe i koje on preporuča svim većim društvima i javnim institucijama, a to su kvarcne lampe. Sve podatke mogu zainteresirani dobiti na temelju informacija koje donose sportski letci *Quarzlampen-Gesellschaft m.b.h.* Treba istaknuti da je ova zanimljiva knjižica bogato ilustrirana brojnim crno-bijelim fotografijama u kojima su prikazane grupne ili individualne vježbe i dr.

Dana 27. veljače 1929. kupališno ravnateljstvo Varaždinske Toplice piše Bachu odgovor u kojem navodi da su dobro upoznati s primjenom gimnastike u liječe-

Naslovnica knjige Guida Bacha-Dragutinovića „Škola za gimnastiku“ (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, AZK, CXLIII-96/1-16)

³¹ Isto, str. 2.

³² Isto, str. 5.

³³ Isto, str. 14.

nju pacijenata, ali da će za izvođenje ovog tečaja od određenih institucija i zavođa za gimnastiku trebati pribaviti potrebne dozvole. Ako je topličko kupališno ravnateljstvo prihvatilo ovu suradnju s Bachom i njegovom školom gimnastike, 2019. obilježavalo bi se 90 godina kontinuiranog provođenja gimnastičkih vježbi u liječenju pacijenata u ovom kupalištu. Nažalost, nisu nam poznati podaci kada su ostala hrvatska lječilišta počela s primjenom gimnastike u liječenju.

VEĆI USPJEH U SPORTSKOM RADU

Ultravioletne zrake električne žarulje od kremenca (Quarzlampe) ne podižu samo sveopći osjećaj bijela u širokoj mjeri, već imaju i izravno osobiti uspjeh na treniračac. Sportski savjetnik Wilh. Dörr nebemik za tjelesne vježbe iz Wünsdorfa kod Berlina piše u mjesecu martu 1927. sljedeće:

Prema mojim opažanjima je Hanauer-električna žarulja od kremenca (Hanauer Quarzlampe) t. zv. „Umjetno planinsko sunce“ jedna od najboljih i najsigurnijih sredstava za povećanje sportskog djelovanja.

Ja ju zato već kroz dulje vrijeme preporučam svim većim društvima i javnim institucijama.

U Wünsdorfu ne upotrebljavaju to samo učenici, već također i veliki broj sportskih učitelja s najvećim uspjehom. Oni izgledaju poslije upotrebe ove žarulje vrlo dobro, osjećaju se povoljno, imaju vrlo dobar tek i pokazuju napredak u sportskim vježbama.

Zahtijevajte naše sportske letake!

QUARZLAMPEN-GESELLSCHAFT m. b. H.
HANAU a/M. POSTFACH 325.

Reklama za ultravioletne zrake (Quarzlampe) iz knjige „Škola za život“ Guida B. Dragutinovića (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, AZK, CXLIII-96/1-16)

Zaključak

Istraživana građa donosi brojne zanimljive promjene i novine koje se odnose na Savez kupališta, banja, lječilišta, ljetovališta, mineralnih voda i sanatorija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i osvrt na liječenje, zbrinjavanje invalida i članova njihovih obitelji u novonastalim uvjetima, ali i pritisak na ovo lječilište od birokratsko-činovničkog aparata nove države, i to s gotovo svih državnih instanci (ministarstava).

Činjenica je, što potkrepljuje bogata arhiva topličkog lječilišta, a koju čuva Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, da se sve te promjene odigravaju u vrijeme nakon Velikog rata u izuzetno teškim poslijeratnim prilikama. Prije Prvog svjet-

skog rata kupalište i lječilište svrstavalo se uz bok uglednih europskih kupališnih lječilišta. S gostima koji su pripadali tadašnjoj društvenoj eliti – aristokracija, viši oficiri, crkveni dužnosnici – sporazumijevalo se njemačkim jezikom. U ljetnim mjesecima kupalište Varaždinske Toplice bilo je stjecište seljaka, posebno iz južne Mađarske, pa su Topličani prilično dobro govorili mađarski jezik. Povijesno je zanimljivo da su u to vrijeme Toplice bile okupljalište većine seljaka odjevenih u narodne nošnje, koji su dolazili svega na nekoliko dana zbog barbirenja i kupanja u Pučkoj kupelji.

U godinama nakon Velikog rata dolazi do značajnih promjena koje se ne odnose samo na broj posjeta, jer je dolazak gostiju iz zemalja nekadašnje Austro-Ugarske bio znatno otežan, a, kao što je već pisano, sve je jači pritisak od raznih ustanova na smještaj ratnih vojnih invalida i članova njihovih obitelji. Velike privilegije za smještaj u ovo ugledno kupalište na razne preporuke koristi novonastali činovnički aparat nove države.

Zbog nepoštivanja pravila djelovanja kupališta, tj. zbog nemarnog i neodgovornog dolaska invalida u vrijeme ljetne sezone, dolazi do osipanja redovitih lječilišnih gostiju, kojima je ovo kupalište također bilo prijeko potrebno za liječenje. Uprava zagrebačkog Kaptola ovog lječilišta i kupališta redovito je odgovarala na brojne upite vezane uz prihvatanje invalidnih osoba, međutim, uvijek se inzistiralo na rezervaciji većeg broja soba od u konačnici realno iskorištenih, što je otežavalo normalno djelovanje te ustanove jer su sobe ostajale prazne.

Uz period koji obrađuje ovaj rad izdvojen je dio vrlo vrijedne arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice, dosad neobjavljivane, a odnosi se na upravno-pravne postupke koje su vodili ratni invalidi, udovice i siročad za vrijeme i nakon Prvog svjetskog rata. Značajno je to da su se brojni teški invalidi nalazili u ovom kupalištu i lječilištu i više godina nakon rata. Ovu grupu spisa čine dokumenti vezani za dokazivanje prava koja se odnose na status ratnih invalida, udovica i siročadi, a pojedini procesi trajali su i po nekoliko godina. Rad donosi presjek brojnih tragičnih slučajeva, gdje su zahtjevi traženja i dokazivanja razmatrani pred brojnim službenim institucijama, da bi se tek nakon podulje procedure donijelo rješenje u vezi s pravom ostvarivanja invalidske potpore.

Iz sačuvane arhive Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice prvi se put objavljuje djelovanje I. oblasno dozvoljene škole za gimnastiku autora Guida Bacha-Dragutinovića iz Zagreba, koji je ujedno i autor istoimene knjižice, a preporuča je upravi lječilišta zbog uvođenja tečajeva zdravstvene gimnastike, s obrazloženjem da takve sadržaje imaju sva moderna lječilišta diljem Europe pa smatra da bi to bilo korisno za daleko poznate Varaždinske Toplice. Iz dokumentacije je vidljivo da je uprava kupališta i lječilišta Varaždinske Toplice prihvatila Bachovu ponudu, ali da je, kako bi se sve to ostvarilo, bilo potrebno pribaviti dozvole brojnih insti-

tucija i zavoda za gimnastiku. Prema tome, može se zaključiti da su gimnastičke vježbe u liječenju pacijenata postojale u ovom kupalištu i ranije, no nov Bachov model s individualnim pristupom svakom pacijentu i grupnom modelu predstavlja novinu.

Literatura

1. Andrija Štampar, Pet godina medicinskog rada u Kraljevini Srba, Hvata i Slovenca, Institut za socijalnu medicinu Ministarstva narodnog zdravlja, 1925., Opća bolnica Varaždin
2. Eduard Kušen, Nina Kušen Tomljanović, Varaždinske Toplice, uporište razvoja zdravstvenog turizma Varaždinske županije, *Radovi* Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, No. 27., Zagreb - Varaždin, 2016., str. 47-84.
3. Gustav Piasek, Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća, u Zavod za znanstveni rad Varaždin, Posebna izdanja HAZU, knjiga 7.
4. Janko Barlè, Nekoliko povijesnih crtica o Varaždinskim Toplicama, *Liječnički vjesnik* 1904., br. 10., str. 366.
5. Matea Kolar, Razvoj turizma u međuratnom Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, 2018.
6. Radoslav Agatonović, Naši ratni invalidi, *Vojni invalid - Glasilo udruženja ratnih invalida Kraljevine SHS oblasnog odbora u Splitu*, God. I., 1922.
7. R. Z. Lopašić, Važnost balneoterapije u modernoj medicini, *Liječnički vjesnik*, God. LX., br. 8., kolovoz 1938., Zagreb
8. Silva Potrebecica, Dva stoljeća kontinuiranog rada liječnika u Bolnici Varaždinske Toplice, *Fizikalna i rehabilitacijska medicina*, Časopis hrvatskog društva za fizikalnu i rehabilitacijsku medicinu pri hrvatskom liječničkom zboru, br. 1-2, god XXVII, 2015.
9. Spomenka Vlahović, Razvoj i djelovanje bolnice Crvenog križa u Varaždinskim Toplicama od 1914. do 1918. s osvrtom na posljertatno razdoblje, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. - 1918.*, Zagreb - Varaždin, 2014., str. 125-161.
10. Stjepan Hajduk-Ante Luetić, Povijest naselja i razvoj balneološko-medicinske djelatnosti u Varaždinskim Toplicama, RO "Podravka-Belupo", Varaždinske Toplice, 1981.
11. Stjepan Hajduk, Otkriće prve pogodbe o barbirenju, *Muzejski vjesnik - Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske* br. 16., tisak "Grata" Bjelovar, 1993., str. 71- 72.
12. Vladimir Čepulić, Pitanje sanatorija za tuberkulozne bolesnike u vezi s postojećim ljetovalištim i turističkim mjestima, *Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja, Prilog „Liječničkog Vjesnika“* januar, br. 1., 1930., Zagreb
13. Vladimir Huzjan, O ranjenicima i zarobljenicima u Varaždinu 1914. i 1915. te invalidima i ratnom groblju nakon Velikog rata, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.*, Zagreb - Varaždin, 2014., str. 161-169.
14. Vladimir Huzjan, Jasmin Medved, O korisnicima osobnih invalidnina sudionika Prvog svjetskog rata – popis Narodnog odbora kotara Varaždin, *Zbornik Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.*, Zagreb - Varaždin, 2014., str. 189-199.
15. Vladimir Huzjan, Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918. - 1941.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb - Varaždin, 2017.
16. Vlasta Dugački, Krešimir Regan, Socijalne i zdravstvene prilike u Kraljevini Jugoslaviji za Štamparove profesure i dekanata na Medicinskom fakultetu s naglaskom na Banovinu Hrvatsku, *Studia lexicographica*, God. 10., 2016., br. (18), str. 37- 63.

Novine

1. Liječnički Vjesnik – Staleški glasnik, God. 44., br. 7., juli, Zagreb, 1922. – Reklama za sumporno lječilište Varaždinske Toplice
2. Liječnički Vjesnik – Prilog Staleške vijesti – Uredba o liječničkim komorama, br. 6., Zagreb, str. 73-86., 1923.
3. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, Prilog br. 6., Uredba o liječničkim komorama, Zagreb 1923.
4. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, I. Prilog br. 7., Okružnica Središnjeg ureda za Osiguranje Radnika u predmetu pružanja banjaskog liječenja, te dozvole promjene boravka članovima u sezoni 1924. Br: 5283/1924 Zagreb, 1924.
5. Liječnički Vjesnik – Staleške vijesti, I. Prilog br. 7., Dopis ministarstva narodnog zdravlja o pravu podjelivanja liječničke prakse, Zagreb, 1924.
6. Radnička zaštita, Opseg 9, Okružnica br. 25.799 Okružnica središnjeg ureda za osiguranje radnika u predmetu penzionatne opskrbe i kupališnog liječenja članova Središnjeg ureda za Osiguranje radnika u ljekovitom kupalištu Varaždinske Toplice, str. 403-405., Zagreb, 1927.
7. Liječnički Vjesnik – Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja, Socijalna higijena - Izvještaj odeljenja narodnog zdravlja kraljevine Banske. God. 54., str. 48., Karlovac, 1932.

Zavičajni muzej Varaždinske Toplice

1. Arhiva Zagrebačkog Kaptola (AZK): fascikli od 1921. - 1929.

CONTRIBUTON TO THE VARAŽDINSKE TOPLICE SPA HISTORY FROM 1924 TILL 1929

By Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

SUMMARY

After the First World War significant changes occurred in treatment and care for the disabled and their family members in the Varaždinske Toplice baths, as, according to the available sources, numerous disabled persons were treated in these baths at the time of the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Alongside many other changes and novelties in the new state, there were also changes in the Association of bathing resorts, baths, spas, summer resorts, mineral waters and sanatoria. Increasing pressure from various state institutions was being exerted on this bathing resort, whether it was in regard to documentation related to the activities of the bathing resort, to statistical data, or to the accommodation of those disabled in war and their family members and the rights they were entitled to. It is true, as evidenced by the documents, that most disabled persons did not follow the rules related to the accommodation in this bathing resort, so problems often occurred. It was the aftermath of World War I when the lack of certain food items as well as the impoverishment of the local population were still being felt.

Of special interest in this work is the research of the rich archives of Zagreb's Kaptol (the seat of the Roman Catholic Archdiocese of Zagreb) which have been stored in the Varaždinske Toplice Local History Museum and published for the first time with the aim to make public the administrative and legal proceedings brought by the war-disabled, widows and orphans during and after the Great War. We are confronted by the facts showing the length of time needed to obtain a positive or a negative decision in regard to receiving support for the disabled. During these lengthy administrative and legal proceedings there were examples of some disability rights heirs even dying after a period of about ten years, while others tried to extort their rights and lost the proceedings.

Key words: Varaždinske Toplice Baths in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes; war veterans with disabilities; Kaptol Spas activities; treatment of people with disabilities; administrative and legal procedures in disability rights (military pension)